

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У НЕБЛАГОПОЛУЧНІЙ СІМ'Ї	7
1.1. Соціалізація особистості дитини як обов'язковий фактор її розвитку	7
1.2. Огляд типології сімей за рівнем неблагополуччя	10
1.3. Загальна характеристика механізмів соціалізації дітей	20
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНІК У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ	27
2.1. Вплив арт-технік на механізми соціалізації особистості дитини у неблагополучній сім'ї	27
2.2. Розробка практичних порад щодо використання арт-технік у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей	41
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

РЕФЕРАТ

на тему: «Механізми соціалізації особистості дитини у неблагополучній сім'ї»

Виконала здобувачка вищої освіти Пташинська Таїсія Сергіївна
Науковий керівник: канд. пед. н., доцент Канарова Ольга Вікторівна

За відсутності нормальних взаємин у сім'ї порушується спосіб спілкування дітей між собою, а також в системі діти-батьки. Спілкування дітей з неблагополучних сімей взагалі має поверхневий, формальний характер і відрізняється емоційною бідністю. Діти відчувають труднощі у розкритті себе перед іншими. Втрата емоційності у відношенні з дорослими та однолітками, нереалізована потреба у коханні та визнанні, відкидання в сім'ї тощо – ось незначний перелік негативних наслідків соціалізації даної категорії дітей. Сімейне неблагополуччя не має точного виміру за допомогою будь-яких універсальних показників. Окремі його складові – житлові умови, рівень доходів, стан здоров'я членів сім'ї – можна порівнювати із середньостатистичними.

Використання арт-технік у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей відіграє значну роль у зміцненні ідентичності, розробці нових, більш відповідних логіці внутрішнього розвитку особистості та суспільства патернів поведінки.

Об'єкт дослідження: соціалізація особистості дитини у неблагополучній сім'ї.

Предмет дослідження: арт-техніки як засіб здійснення впливу на механізми соціалізації особистості дитини у неблагополучній сім'ї.

Мета: теоретично дослідити механізми соціалізації дітей з неблагополучних сімей та на основі використання арт-технік розробити практичні поради для організації соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей.

Для досягнення мети було встановлено наступні **завдання:**

1. Охарактеризувати процес соціалізації особистості як обов'язкового фактору її розвитку.

2. З'ясувати типологію неблагополучних сімей та їх вплив на соціалізацію особистості дитини.

3. Проаналізувати соціально-психологічні та соціально-педагогічні механізми соціалізації дитини.

4. На основі популярних арт-технік розробити практичні поради для організації соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей.

Для досягнення мети та розв'язання встановлених завдань були використані такі **методи:** аналіз, синтез, порівняння, спостереження, опитування тощо.

Загальний зміст

У **вступі** розкривається актуальність дослідження. Визначено об'єкт, предмет, мету дослідження, сформульовані основні завдання.

У першому розділі – «ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У НЕБЛАГОПОЛУЧНІЙ СІМ'Ї» – розглянуто сутність процесу соціалізації особистості, зазначено на двох типах соціалізації: первинна та вторинна. У матеріалах розділу представлено огляд типології сімей за рівнем неблагополуччя та охарактеризовано соціально-психологічні та соціально-педагогічні механізми соціалізації.

У другому розділі – «ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНІК У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ» – представлено опис арт-технік та їх вплив на механізми соціалізації особистості дитини у неблагополучній сім'ї. Розглянуто малювання на піску, мандалотерапію, фототерапію, кінотерапію. Також висвітлено практичні поради для соціальних працівників щодо використання арт-технік у роботі з дітьми з неблагополучних сімей.

За результатами проведеного теоретичного дослідження нами було сформовано наступні **висновки**:

1. Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, стійкою формою взаємовідносин між людьми, в межах чого здійснюється основна частина повсякденного життя людей та задоволення їх потреб. Сім'я є першим і провідним суб'єктом виховання дітей, у якій діти набувають першого досвіду спілкування з оточуючими, де закладаються перші риси характеру, саме в сім'ї людина починає формуватися та розвиватися як особистість.

Соціалізація (від лат. *socialis* - суспільний) – це процес становлення особистості, засвоєння індивідом мови, соціальних цінностей та досвіду (норм, установок, зразків поведінки), культури, властивих даному суспільству, соціальній спільності, групі, відтворення та збагачення ним соціальних зв'язків та соціального досвіду. Це безперервний та багатогранний процес. У соціологічній науці прийнято виділяти два основні типи соціалізації:

- ✓ первинна – засвоєння норм та цінностей дитиною;
- ✓ вторинна – засвоєння нових і цінностей дорослою людиною.

Соціалізація являє собою сукупність агентів та інститутів, що формують, спрямовують, стимулюють, що обмежують становлення особи людини. Агенти соціалізації – це конкретні люди, які відповідальні за навчання культурним нормам та соціальним цінностям.

Інститути соціалізації – це установи, діяльність представників яких впливає на процес соціалізації та спрямовує його.

Залежно від типу соціалізації існують первинні та вторинні агенти та інститути соціалізації.

До агентів первинної соціалізації належать батьки, брати, сестри, бабусі, дідусі, інші родичі, друзі, вчителі, лідери молодіжних угруповань (термін «первинна» характеризує усе, що становить безпосереднє та найближче оточення людини).

До агентів вторинної соціалізації належать представники адміністрації закладів дошкільної освіти, шкіл, університетів, підприємств, армії, поліції,

церкви, працівники засобів масової інформації (термін «вторинна» описує тих, хто стоїть у другому ешелоні впливу, здійснюючи менш важливий вплив на людину).

2. Під час розв'язання другого завдання було з'ясовано, що неблагополучна сім'я характеризується низьким соціальним статусом у різних сферах життєдіяльності, зниженням адаптивних можливостей, унаслідок чого не виконуються чи ігноруються сімейні функції, з'являються явні чи приховані дефекти виховання, у результаті з'являються «важкі» діти. У неблагополучній сім'ї відбувається десоціалізація дитини, під час якої вона втрачає соціальний досвід та цінності, властиві суспільству.

Існує дві великі групи неблагополучних сімей, кожна з яких включає кілька різновидів: сім'ї з явною (відкритою) формою неблагополуччя: конфліктні, проблемні сім'ї, асоціальні, аморально-кримінальні та сім'ї з нестачею виховних ресурсів; сім'ї, з прихованою формою неблагополуччя, спосіб життя яких не викликає занепокоєння з боку громадськості, але ціннісні установки та поведінка батьків у них різко розходяться із загальнолюдськими, що позначається на моральному розвитку та особистісному формуванні дітей, які виховуються в таких сім'ях.

Першим соціальним середовищем для дитини є її сім'я. Вона відіграє найважливішу і багато в чому вирішальну роль вихованні дітей. Сім'я зумовлює засвоєння дитиною основних правил та норм поведінки, виробляє стереотип ставлення до навколишнього світу. Неблагополуччя сім'ї обов'язково відбивається на дітях. Не випадково підлітки, які вживають алкогольні напої, зазвичай живуть саме в таких сім'ях. У неблагополучній сім'ї дитина відчуває дискомфорт, стрес, зневагу з боку дорослих, зазнає насильства або жорстокого поводження. Головною характеристикою такої сім'ї є відсутність любові до дитини, турботи про неї, задоволення її потреб, захисту її прав та законних інтересів. Життя у неблагополучній сім'ї важко позначається на психічному розвитку дитини. Діти, обтяжені неблагополучною обстановкою у ній, помічають ворожість оточуючих, виростають у страху та від інших дітей агресивністю.

За відсутності нормальних взаємин у сім'ї порушується практика спілкування дітей. Спілкування таких дітей має поверхневий, формальний характер і відрізняється емоційною бідністю. Діти відчувають труднощі у розкритті себе перед іншими. Втрата емоційності у відношенні з дорослими та однолітками, нереалізована потреба у коханні та визнанні, відкидання в сім'ї.

На сьогоднішній день гостра проблема мінімізації впливу соціальних ризиків на життєдіяльність сім'ї. Ризики проникають у повсякденне життя сімей у вигляді потенційних загроз репродуктивному здоров'ю, психологічному благополуччю, вихованню дітей, цілісності сімейної групи. Виходячи з цього, одні сім'ї активно і конструктивно адаптуються до труднощів, інші вдаються до неефективних, прихованих тактик і стратегій поведінки в надії на те, що все утвориться і небезпек вдасться уникнути, треті взагалі ігнорують реальний стан речей, уникають об'єктивної соціальної

дійсності у свій внутрішній ірреальний світ.

Сімейне неблагополуччя не підлягає точному виміру за допомогою будь-яких універсальних показників. Окремі його складові – житлові умови, рівень доходів, стан здоров'я членів сім'ї – можна порівнювати із середньостатистичними. Проте загалом благополуччя сім'ї визначається самовідчуттям її членів.

Благополуччя дитини оцінюється за головним критерієм – з того, чи добре їй у сім'ї: чи відчуває вона любов і розуміння, чи оточена турботою, чи має умови для повноцінного розвитку. Сім'я – ця головна та природна система соціального та біологічного захисту дитини – опинилася у кризовій ситуації.

Якщо дитина обтяжена обставинами життя, відносинами батьків, він помічає ворожість життя, навіть якщо про це не говорить. Сильні враження отримує дитина, батьки якої займають низьке соціальне становище, не працюють, жебракують, крадуть, п'ють, живуть в антисанітарних умовах. У дітей, які виростили в таких умовах, на все життя зберігається низька самооцінка, вони не вірять у себе, у свої можливості. Діти з неблагополучних сімей, які через різні причини виявилися поза активним педагогічним впливом – батьківським і шкільним, набувають таких якостей, які їх характеризують з негативного, асоціального боку. Вони відрізняються неприйняттям суспільних норм моралі, негативним ставленням до навчання, небажанням підкорятися батькам, вчителям, старшим у ній. Порушення, що розвиваються після пережитої психологічної травми, торкаються всіх рівнів людського функціонування (особистісний, міжособистісний, соціальний, фізіологічний, психологічний, соматичний), призводять до стійких особистісних змін.

3. До переліку механізмів соціалізації дитини належать дві групи: соціально-психологічні та соціально-педагогічні.

До переліку соціально-психологічних механізмів належать наступні:

- імпринтинг – коли людина фіксує на рецепторному та підсвідомому рівні особливості тих об'єктів, які здійснюють вплив;
- наслідування – копіювання людиною певних зразків поведінки або діяльності інших;
- ідентифікація – ототожнення людиною себе з іншими будь-якими людьми, які є в оточенні
- рефлексія – оцінка особистістю різних проявів свого «Я»;
- інтеріоризація – процес перетворення зовнішніх реальних операцій соціальної діяльності у внутрішні, формуючи її як ідеальні;
- екстеріоризація – процес переходу від внутрішньої психічної діяльності до зовнішньої практичної.

Щодо соціально-педагогічних механізмів соціалізації, їх виділено наступним чином:

- традиційні – засвоєння людиною зразків поведінки, а також традицій, що характерні для людей з їх найближчого оточення;

- інституціональні – мається на увазі взаємодія людини з різними інституціями та організаціями, а також засоби масової інформації; набуття соціально-схвалюваної поведінки та досвіду.

- стилізовані – це різновид механізмів, що діє в межах певної субкультури, як комплекс певних цінностей та особливостей поведінки, що повністю впливає на стиль життя та мислення особистості;

- міжособистісні – функціонування в процесі взаємодії людини з авторитетними для неї особистостями.

Отже, в межах теми дослідження зміст поняття «соціалізація особистості дитини у неблагополучній сім'ї» ми розглядаємо як процес становлення особистості дитини, що відбувається неконтрольовано з боку агентів первинної соціалізації та потребує втручання представників соціальної сфери держави.

4. На основі таких арт-технік, як малювання на піску, мандалотерапії, фототерапії та кіно терапії, нами було розроблено практичні поради для організації соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей. Так, наприклад, у ході створення світу у піску соціальний працівник має дотримуватися наступних правил:

- створювати безпечний та комфортний простір.
- обрати в кабінеті місце, зручне для спостереження та для роботи дитини-клієнта.
- не залишати кабінет (тільки якщо про це попросить клієнт).
- залишатися тихим, якщо клієнт не запрошує поговорити, або соціальний працівник не відчує, що важливо відповісти на мову тіла клієнта.
- помічати невербальні стимули, наприклад, вирази обличчя, зітхання та ін.
- звертати увагу на послідовність роботи та образ світу.
- не втручатися у простір світу з піску.
- об'єктивно спостерігати, протоколювати, що робить клієнт без інтерпретації.

Нами також було визначено 13 правил роботи соціального працівника з клієнтом під час використання мандали:

1. якщо заплановано роботу з мандало-розмальовками, то дитині пропонується кілька варіантів;
2. дитина-клієнт сама обирає за формою, орнаментом, ту, що ближче їй за настроєм;
3. вибір мандали та складання сюжету роботи клієнт здійснює самостійно;
4. матеріали для роботи та кольорову гаму (олівці, фломастери, фарби, пастель, чорнило тощо) клієнт також обирає самостійно;
5. процес роботи з мандалою може бути обмежений лише ступенем насичення, пересичення та задоволення роботою;
6. соціальний працівник фіксує стан напруги/ розслаблення, що пов'язаний з процесом роботи;
7. правило невтручання у роботу дитини без її згоди;
8. важливо дотримуватися правила уникнення оціночних коментарів щодо роботи;

9. правило обов'язкової назви своєї мандали, як розфарбованої, так і створеної самостійно;

10. після роботи важливо дати можливість клієнту проговорити про свої почуття, переживання щодо роботи над мандалою та ставлення до результату;

11. під час інтерпретації мандали потрібно пам'ятати, що слід намалювати мандалу, не думаючи про значення кольорів, які ми обираємо, або естетику остаточної роботи;

12. ми повинні відштовхуватися від структури мандали, форми, яку заповнюємо нашими почуттями, нашим станом у даний момент;

13. мандала – це щось більше, ніж просто малюнок, виконаний на папері, тканині або піску, це спосіб поєднання того, що було роз'єднано, в єдине ціле.

У роботі з ресурсами дитини з неблагополучної сім'ї основною умовою є усвідомлення нею важливості всіх видів ресурсів та їх внутрішній баланс у собі. Саме робота з чорно-білою фотографією сприяє актуалізації пошуку необхідних ресурсів через зображення. Варіанти роботи з пошуком ресурсу соціально-сприйнятної поведінки можуть бути такими:

1. Знайти у своїх чорно-білих фотографіях (або запропонованих) підказки власної поведінки у складних проблемних ситуаціях;

2. За допомогою роботи з фотоматеріалами встановити чинники та наслідки своєї поведінки;

3. Також можна обирати зображення, що точно не відображають характерні форми поведінки.

Кінотерапія як засіб, спосіб, метод та інструмент у соціальній роботі з дітьми з неблагополучних сімей є актуальним, адже :

- кінофільм є засобом виявлення соціально-психологічних особливостей особистості дитини з неблагополучної сім'ї та її оточення;

- кінофільм є способом вирішення проблем сім'ї, виховання дітей та молоді;

- кінофільм є методом пошуку та розкриття внутрішніх резервів та потенціалу особистості;

- кінофільм є інструментом налагодження взаємин.

Отже, представлена нами магістерська робота не вичерпує повне вирішення означеної проблеми, проте, робота є логічно завершеним дослідженням, завдання – розв'язано, мету – досягнуто.

Наукова новизна та практичне значення дослідження полягає в уточненні змісту понять «соціалізація особистості дитини у неблагополучній сім'ї»; у розробленні практичних порад для організації соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей.

Результати наукового дослідження можуть бути використані здобувачами вищої освіти та викладачами, а також педагогами закладів середньої освіти та закладів позашкільної освіти.

Структура: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (75 найменувань) та додатків. Загальна кількість сторінок – 75.